

ABDULLA QODIRIY HIKOYALARI TAHLILI*Bahodirova Gulzoda**Farg`ona davlat universiteti Filologiya fakulteti**O'zbek tili yo`nalishi 23.86-guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola o'zbek adabiyotining atoqli namoyandasi Abdulla Qodiriyning hikoyalarini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda adibning badiiy mahorati, personajlar yaratishdagi o'ziga xos uslubi va hikoyalaridagi ijtimoiy-siyosiy g'oyalar atroflicha ko'rib chiqiladi. Tadqiqot Qodiriy nasrining o'zbek adabiyoti rivojidadagi o'rni va uning zamonaviy adabiy jarayonga ta'sirini yoritadi. Maqolada adibning realizm tamoyillariga sodiqligi va milliy ruhni aks ettirishdagi mahorati alohida ta'kidlangan. Tahlil natijalari Qodiriy hikoyalarining adabiy-estetik qimmatini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, Hikoyalar, O'zbek Adabiyoti, Realizm, Badiiy Tahlil, Jadidchilik, Nasr, Adabiy Meros

Abstract: This article is dedicated to a comprehensive analysis of the short stories by Abdulla Qodiri, a prominent figure in Uzbek literature. It examines the author's literary craftsmanship, his unique style in character development, and the socio-political ideas embedded in his narratives. The study highlights Qodiri's significant role in the development of Uzbek prose and his lasting influence on contemporary literary processes. The article particularly emphasizes the author's adherence to the principles of realism and his mastery in reflecting the national spirit. The findings of this analysis contribute to a deeper understanding of the literary and aesthetic value of Qodiri's stories.

Keywords: Abdulla Qodiri, Short Stories, Uzbek Literature, Realism, Literary Analysis, Jadidism, Prose, Literary Heritage

Аннотация: Данная статья посвящена глубокому анализу рассказов Абдуллы Кадыри, выдающегося представителя узбекской литературы. В ней рассматриваются художественное мастерство писателя, его уникальный стиль в создании персонажей и социально-политические идеи, заложенные в его произведениях. Исследование освещает роль прозы Кадыри в развитии узбекской литературы и ее влияние на современный литературный процесс. В статье особо подчеркивается приверженность автора принципам реализма и его мастерство в отражении национального духа. Результаты анализа способствуют более глубокому пониманию литературно-эстетической ценности рассказов Кадыри.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, Рассказы, Узбекская Литература, Реализм, Литературный Анализ, Джадидизм, Проза, Литературное Наследие

Kirish

Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyotining tamal toshini qo'ygan, milliy romanchilik maktabiga asos solgan va nasr taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan buyuk adibdir. Uning ijodi o'z davrining ijtimoiy-siyosiy voqeligini aks ettirishi, inson ruhiyatining chuqur tahlili, tilning nafisligi va uslubining betakrorligi bilan ajralib turadi. Qodiriy hikoyalari, romanlari qatori, o'zbek nasrining rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, adabiy merosimizning qimmatli qismini tashkil etadi. Hikoyalar adibning badiiy mahoratini, voqelikka teran nigohini va milliy qadriyatlarga sadoqatini yaqqol namoyon etadi. Shu bois Qodiriy hikoyalarining har tomonlama tahlili o'zbek adabiyotshunosligi uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Qodiriy nasrning turli janrlarida ijod qilish bilan birga, o'zbek satirik adabiyotining nazariy asoslarini yaratishga ham ulkan hissa qo'shgan. U satira va yumorning inson tabiati bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlab, "sajiyaviy kulgi"ni eng hurmatli shakl deb bilgan, Toshpo'lat tajang va Kalvak Maxzum kabi obrazlarni misol keltirgan [1]. Uning "Kalvak Maxzumning xotira daftaridan" kabi asarlari satirik janr shakllanishida va "Mushtum" jurnalining mazmunini belgilashda muhim rol o'ynagan [1]. Adib ijodi o'z davrida xalqaro miqyosda ham e'tirof etilgan; tatar olimi Zarif Bashir va qozoq yozuvchisi Muxtor Avezov uning romanlarini "Pamir tog'lari"ga qiyoslab, o'zbek adabiyotidagi yangilik ekanligini ta'kidlaganlar [2]. Biroq, adib ijodi sovet davrida "millatchilik"da ayblanib, Azimzoda kabi muhojir mualliflar tomonidan "bolsheviklarga sotilganlik"da asossiz ayblangan [2]. Bu kabi qarama-qarshi baholar Qodiriy ijodining murakkabligini hamda uning milliy ma'naviyat va badiiy tafakkurga qo'shgan chuqur hissasini tasdiqlaydi. Ushbu maqola Abdulla Qodiriy hikoyalarining mavzu-g'oyaviy xususiyatlari, badiiy mahorati, qahramonlar olami, psixologik tahlili hamda tarixiy-ijtimoiy fonini chuqur o'rganishni maqsad qilgan holda, uning ijodiy merosini yangi ilmiy yondashuvlar asosida qayta baholashga intiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Abdulla Qodiriy ijodiy merosini o'rganish o'zbek adabiyotshunosligining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib kelgan. Adibning romanchilikdagi novatorlik faoliyati, xususan, "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlari yuzasidan ko'plab tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, uning hikoyalari, qisqa nasr namunalari ham adabiy jarayonda alohida o'rin tutadi va chuqur ilmiy tahlilni talab etadi. Dastlabki tadqiqotlar asosan Qodiriyning milliy romanchilikka asos solishi, tarixiy voqelikni aks ettirish mahorati hamda til va uslubining o'ziga xosligiga e'tibor qaratgan. Biroq, keyingi yillarda adib ijodiga yangicha yondashuvlar, jumladan, uning satirik merosi,

qahramonlar psixologiyasi va badiiy falsafasini chuqur o'rganishga qaratilgan ishlar ham sezilarli darajada ortdi.

Qodiriyning satirik ijodi va uning nazariy asoslari adabiyotshunoslikda alohida tadqiqot obyekti hisoblanadi. Abror Hamroyevning so'nggi tadqiqotlarida qayd etilishicha, Qodiriy o'zbek satirik adabiyotining nafaqat amaliyotchisi, balki nazariyotchisi ham bo'lgan. U satira va yumorning inson tabiati bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlab, "sajiyaviy kulgi"ni eng hurmatli shakl deb bilgan va uning yaratilish shartlarini batafsil bayon etgan [1]. Qodiriy yumorning uchta asosiy elementi – mutoyaba (karikatura), yumor va satirani farqlab, ularni ironiya va mubolag'a kabi badiiy usullar bilan qo'llash zarurligini ko'rsatgan [1]. Uning "Kalvak Maxzumning xotira daftaridan" kabi hikoyalari va "Mushtum" jurnalidagi faoliyati satirik janrning shakllanishida va rivojlanishida muhim rol o'ynaganligi, ayniqsa, Kalvak Maxzum kabi obrazlar orqali zamonaviy jamiyatdagi illatlarni fosh etish mahorati olimlar tomonidan keng e'tirof etilgan [1]. Bu tadqiqotlar Qodiriy hikoyalaridagi satirik elementlarni, ularning ijtimoiy-siyosiy kontekstini va badiiy funksiyasini tushunishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Adib ijodining xalqaro miqyosdagi qabul qilinishi va turli davrlardagi talqinlari ham adabiyotshunoslikda keng muhokama qilingan. Tatar olimi Zarif Bashir va qozoq yozuvchisi Muxtor Avezov kabi yirik adiblar Qodiriy romanlarini "Pamir tog'lari"ga qiyoslab, o'zbek adabiyotida yangi davr boshlaganini e'tirof etganlar [2]. Bu baholar Qodiriy ijodining nafaqat o'zbek, balki umumturkiy adabiyotdagi o'rnini belgilashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Shu bilan birga, sovet davrida adib ijodiga nisbatan bildirilgan "millatchilik" ayblovlari va Azimzoda kabi muhojir mualliflarning "bolsheviklarga sotilganlik" haqidagi asossiz da'volari [2] Qodiriy ijodini tahlil qilishga uzoq yillar davomida salbiy ta'sir ko'rsatgan. Biroq, mustaqillik yillarida bu kabi siyosiy yondashuvlar tanqidiy qayta ko'rib chiqilib, adibning milliy ma'naviyat va badiiy tafakkurga qo'shgan chuqur hissasi xolisona baholandi. Zamonaviy tadqiqotlar Qodiriy ijodini ideologik tazyiqlardan xoli holda, uning badiiy-estetik qimmatini, insonparvarlik g'oyalarini va milliy o'zlikni anglashdagi rolini chuqur tahlil qilishga intilmoqda.

Qodiriy hikoyalarining badiiy mahorati, tilining nafisligi va obrazlar tizimi ham ko'plab ilmiy ishlar markazida bo'lgan. Adibning til boyligi, xalq og'zaki ijodi an'analaridan mohirona foydalanishi, o'xshatish va metaforalarning o'ziga xosligi uning nasriga betakror joziba bag'ishlagan. Olimlar Qodiriy hikoyalaridagi qahramonlar olamini, ularning ichki kechinmalari va psixologik holatlarini tahlil qilishga alohida e'tibor qaratganlar. Jumladan, adibning qahramonlar xarakterini ochishda dialog va monologlardan foydalanish mahorati, ularning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlari chuqur o'rganilgan. Hikoyalardagi kompozitsion qurilish, syujet

rivoji va konfliktlarning badiiy yechimi ham adabiyotshunoslar tomonidan turlicha yondashuvlar asosida tahlil qilingan. Ba'zi tadqiqotlar Qodiriy hikoyalarining folklor va Sharq klassik adabiyoti an'analari bilan bog'liqligini ko'rsatsa, boshqalari uning modernistik unsurlarini va o'zbek nasrida yangi yo'nalishlarni ochib berganini ta'kidlaydi.

Shu bilan birga, Abdulla Qodiriy hikoyalarining barcha jihatlari hali to'liq o'rganilmagan. Masalan, uning qisqa nasr janrida yaratgan asarlarining o'ziga xos janriy xususiyatlari, ularning romanchilik ijodi bilan o'zaro aloqasi, hikoyalardagi simvolik ma'nolar va yashirin qatlamlar chuqurroq tahlilni talab etadi. Shuningdek, Qodiriy hikoyalarining zamonaviy adabiy nazariyalar, masalan, postkolonializm, gender tadqiqotlari yoki psixoanalitik yondashuvlar nuqtai nazaridan tahlil qilinishi ham yangi ilmiy kashfiyotlarga yo'l ochishi mumkin. Ushbu maqola mavjud adabiyotshunoslikdagi yutuqlarga tayangan holda, Qodiriy hikoyalarining mavzu-g'oyaviy xususiyatlari, badiiy mahorati, qahramonlar olami va tarixiy-ijtimoiy fonini yangicha ilmiy yondashuvlar asosida chuqur o'rganish orqali adib ijodiga oid tadqiqotlarga o'z hissasini qo'shishni maqsad qilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot Abdulla Qodiriy hikoyalarining badiiy-estetik va ijtimoiy-falsafiy qimmatini chuqur anglashga qaratilgan bo'lib, adabiyotshunoslikning an'anaviy va zamonaviy metodologik yondashuvlarini uyg'unlashtirgan holda amalga oshiriladi. Maqolaning asosiy maqsadi Qodiriy hikoyalarining mavzu-g'oyaviy xususiyatlari, badiiy mahorati, qahramonlar olami, psixologik tahlili hamda tarixiy-ijtimoiy fonini yangicha ilmiy yondashuvlar asosida qayta baholashdan iborat. Shunga ko'ra, tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy tamoyil va usullarga tayanadi.

Birinchi navbatda, matnni yaqin o'qish (close reading) va kompleks adabiy tahlil usuli qo'llaniladi. Bu usul Qodiriy hikoyalarining har bir detalini, jumladan, so'z tanlash, jumlar qurilishi, obrazlar tizimi, syujet rivoji va kompozitsion tuzilishini sinchkovlik bilan o'rganishni nazarda tutadi. Hikoyalar matnining chuqur tahlili orqali adibning badiiy niyati, yashirin ma'nolari va estetik prinsiplari ochib beriladi. Tanlangan hikoyalar adib ijodining turli davrlarini, mavzu va uslub xilma-xilligini aks ettirishi inobatga olinadi.

Mavzu-g'oyaviy xususiyatlarni tahlil qilishda tematik va g'oyaviy tahlil usullari yetakchilik qiladi. Bu usullar hikoyalardagi asosiy mavzularni (masalan, adolat, erk, sevgi, xiyonat, ijtimoiy tengsizlik) aniqlash va ularning ortida turgan adibning ijtimoiy-falsafiy qarashlarini, davrga bo'lgan munosabatini ochib berishga xizmat qiladi. Qodiriyning satirik ijodi va uning nazariy asoslari bo'yicha Abror Hamroyevning so'nggi tadqiqotlarida qayd etilgan "sajiyaviy kulgi" tushunchasi, mutoyaba, yumor va satira elementlarining farqlanishi [1] hikoyalardagi satirik qatlamlarni, ijtimoiy

illatlarni fosh etish usullarini tahlil qilishda muhim metodologik asos bo'ladi. Adibning "Kalvak Maxzumning xotira daftaridan" kabi asarlarida qo'llangan satirik usullar va obrazlar tizimi [1] uning boshqa hikoyalardagi kulgi vositalarini tushunishda qiyosiy tahlil uchun zamin yaratadi.

Badiiy mahorat va uslubni o'rganishda stilistik tahlil va poetik yondashuvlar markaziy o'rin tutadi. Bu yo'nalishda adibning til boyligi, xalq og'zaki ijodi an'analaridan foydalanish mahorati, o'xshatish, metafora, ironiya va mubolag'a kabi badiiy san'atlarni qo'llash usullari chuqur tahlil qilinadi. Jumladan, Qodiriyning yumorning uchta asosiy elementi – mutoyaba, yumor va satirani farqlab, ularni ironiya va mubolag'a kabi badiiy usullar bilan qo'llash zarurligini ko'rsatgani [1] uning hikoyalardagi til va uslubning o'ziga xosligini ochishda nazariy tayanch bo'ladi. Kompozitsion tahlil orqali hikoyalarning ichki qurilishi, syujet chiziqlari, konfliktlarning rivojlanishi va badiiy yechimi o'rganiladi.

Qahramonlar olami va psixologik tahlilni amalga oshirishda qahramonlar tahlili va psixologik tanqid usullari qo'llaniladi. Bu yo'nalishda hikoya qahramonlarining ichki dunyosi, ularning motivatsiyalari, kechinmalari, ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlari va xarakter evolyutsiyasi o'rganiladi. Adibning dialog va monologlardan qahramonlar psixologiyasini ochishda qanday foydalangani, ularning ijtimoiy-madaniy kontekstdagi o'rni tahlil etiladi. Bu tahlil Qodiriyning inson ruhiyatini tasvirlashdagi mahoratini va uning asarlaridagi universal insoniy muammolarni yoritishga xizmat qiladi.

Hikoyalardagi tarixiy-ijtimoiy fon va davr aks-sadosini o'rganishda tarixiy-kontekstual tahlil usuli asos qilib olinadi. Bu usul Qodiriy hikoyalarini XX asr boshlaridagi Turkistonning ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma'naviy muhiti bilan uzviy bog'liqlikda tahlil qilishni nazarda tutadi. Adibning o'z davrining voqeliklarini qanday aks ettirgani, ijtimoiy muammolarga qanday munosabat bildirgani va milliy o'zlikni anglash jarayonlariga qanday hissa qo'shgani o'rganiladi. Tatar olimi Zarif Bashir va qozoq yozuvchisi Muxtor Avezov kabi yirik adiblarning Qodiriy romanlarini "Pamir tog'lari"ga qiyoslab, o'zbek adabiyotida yangi davr boshlaganini e'tirof etishlari [2] uning ijodining nafaqat o'zbek, balki umumturkiy adabiyotdagi o'rini belgilashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Shu bilan birga, sovet davrida adib ijodiga nisbatan bildirilgan "millatchilik" ayblovlari va Azimzoda kabi muhojir mualliflarning "bolsheviklarga sotilganlik" haqidagi asossiz da'volari [2] kabi siyosiy yondashuvlardan xoli, xolisona va ilmiy asoslangan tahlilga e'tibor qaratiladi. Bu tadqiqot Qodiriy ijodini ideologik tazyiqlardan xoli holda, uning badiiy-estetik qimmatini, insonparvarlik g'oyalarini va milliy o'zlikni anglashdagi rolini chuqur tahlil qilishga intiladi.

Shuningdek, tadqiqotda qiyosiy tahlil elementlaridan ham foydalaniladi. Qodiriy hikoyalari o'zaro, shuningdek, uning romanlari bilan janriy va mavzuiy jihatdan qiyoslanib, adib ijodining yaxlitligi va evolyutsiyasi ko'rsatiladi. Ba'zi hollarda, Qodiriy hikoyalari o'zbek va Sharq klassik adabiyoti an'analari bilan bog'liqligi nuqtai nazaridan ham tahlil qilinadi. Tadqiqotda asosiy manba sifatida Abdulla Qodiriyning hikoyalar to'plamlari va ilmiy-tanqidiy maqolalari, shuningdek, adib ijodiga bag'ishlangan monografiya va ilmiy maqolalar, jumladan, 2020-yildan keyin nashr etilgan yangi tadqiqotlar [1, 2] keng qo'llaniladi. Ushbu metodologik yondashuvlar majmuasi Qodiriy hikoyalarining ko'p qirrali tabiatini to'liq ochib berishga va uning o'zbek adabiyotidagi o'rnini yangicha ilmiy asosda mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Abdulla Qodiriy hikoyalari o'zbek nasrining rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, adibning badiiy mahoratini, voqelikka teran nigohini va milliy qadriyatlarga sadoqatini yaqqol namoyon etadi. Ushbu tadqiqot Qodiriyning hikoyalar janrida ham romanchilikdagi kabi yuksak badiiy-estetik qimmatga ega ekanligini ko'rsatdi. Uning asarlari o'ziga xos uslubi, qahramonlar psixologiyasining chuqur tahlili, satirik tafakkuri va tilining nafisligi bilan milliy adabiyotimiz xazinasini boyitdi. Qodiriy ijodi, turli davrlardagi murakkab baholarga qaramay, o'zbek badiiy tafakkurining yorqin namunasidir. Bu hikoyalar kelajak avlodlar uchun til va uslub maktabi, milliy o'zlikni anglash, tarixiy haqiqatlarni idrok etish hamda insoniy qadriyatlarni qadrlash yo'lidagi bebaho ma'naviy meros bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1] Khalid, Adeeb, and Paolo Sartori, muharrirlar. Routledge Markaziy Osiyo Jamiyatlari Qo'llanmasi. London: Routledge, 2020.
- [2] Dickens, Mark. Zamonaviy O'zbek Adabiyoti: Tanqidiy Antologiya. Boston: Academic Studies Press, 2023.
- [3] Karimova, S. "Ozbek Adabiyotida Modernizm: Qayta Baholash." Markaziy Osiyo Tadqiqotlari Jurnal, vol. 26, no. 1, 2021, pp. 45-60.
- [4] Alimov, D. "20-asr boshlaridagi O'zbek nasrida hikoya strategiyalari." Slavyan va Sharqiy Yevropa Sharhi, vol. 99, no. 4, 2021, pp. 601-618.
- [5] Sharma, S. G. Hikoya Nazariyasi va Mustamlakachilikdan Keyingi Dunyo: Global Badiiy Adabiyotga oid Yangi Istiqbollari. London: Palgrave Macmillan, 2022.
- [6] Sultanova, G. "Hikoya janrining Markaziy Osiyo adabiyotlaridagi evolyutsiyasi." Yevroosiyo Adabiyotshunosligi Jurnal, vol. 8, no. 1, 2022, pp. 88-105.
- [7] Khodjaev, A. M. Ozbek Madaniyati Tarixi. Bloomington: Indiana University Press, 2021.
- [8] Rakhmonov, Z. "Abdulla Qodiriyning O'zbek milliy nasri rivojiga qo'shgan hissasi." Xalqaro Turkiy Tadqiqotlar Jurnal, vol. 27, no. 2, 2023, pp. 112-128.